

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства щодо криміналізації наклепу
у Німеччині, Франції, Великій Британії, Італії, Канаді,
Японії, США та Польщі*

Анотація. В аналітичній записці розкрито питання встановлення кримінальної відповідальності за наклеп. З'ясовано види кримінальної відповідальності за наклеп, умови настання кримінальної відповідальності та кваліфікуючі ознаки її посилення. Досліджено тенденції щодо декриміналізації наклепу. Проведений аналіз ґрунтувався на дослідженні відповідного законодавства держав Group of Seven (G7) (Німеччини, Франції, Великої Британії, Італії, Канади, Японії, США), а також Польщі.

Ключові слова: криміналізація, декриміналізація, наклеп, дифамація, кримінальна відповідальність, кримінальний кодекс.

Вступ

В Україні до 2001 року діяння, пов'язані з наклепом, були кримінально караними. Відповідно до статті 125 нечинного нині Кримінального кодексу України 1960 року наклепом визнавалося діяння, пов'язане із поширенням завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу, яке каралося позбавленням волі на строк до одного року, або виправними роботами на той же строк, або штрафом від тридцяти до вісімдесяти мінімальних розмірів заробітної плати, або громадською доганою (частина перша). Наклеп у друкованому або іншим способом розмноженому творі, в анонімному листі, а так само вчинений особою, раніше судимою за наклеп, карався позбавленням волі на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати (частина друга). Наклеп, поєднаний з обвинуваченням у вчиненні державного або іншого тяжкого злочину, карався позбавленням волі на строк до п'яти років.

Із прийняттям 5 квітня 2001 року нині чинного Кримінального кодексу України відповідальність за наклеп було декриміналізовано. Наразі відносини, що стосуються поширення недостовірної інформації про особу, регулюються нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Так, відповідно до статті 277 ЦК України фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації. Спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка її поширила, а якщо така особа невідома, фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування. Якщо недостовірна інформація міститься у документі, який прийняла (видала) юридична особа, цей документ має бути відкликаний. Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено у друкованих або інших медіа, має право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації у тому ж медіа в порядку, встановленому законом, або в іншому медіа, якщо відповідь та спростування у тому ж медіа є неможливими у зв'язку з його припиненням, за

рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію. Спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила, та у такий же спосіб, у який вона була поширена.

Згідно зі статтею 278 ЦК України якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які готуються до випуску у світ, суд може заборонити розповсюдження відповідної інформації. Якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене в номері (випуску) газети, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які випущені у світ, суд може заборонити (припинити) їх розповсюдження до усунення цього порушення, а якщо усунення порушення неможливе, – вилучити тираж газети, книги тощо з метою його знищення.

Моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини (стаття 1167 ЦК України).

Досвід іноземних держав свідчить, що в деяких із них наклеп є кримінально караним діянням. Водночас відшкодування шкоди, завданої внаслідок поширення про особу недостовірної інформації (наклепу), здійснюється також у рамках цивільного провадження.

У цьому дослідженні проаналізовано досвід держав G 7 та Польщі щодо криміналізації наклепу в їх законодавстві та з'ясовано особливості застосування кримінальної відповідальності за таке діяння.

Основна частина

Німеччина. У Німеччині відповідно до Кримінального кодексу (Strafgesetzbuch)¹ наклеп (діяння, пов'язане із фактичним висловлюванням (твердженням) перед третіми особами) є злочином².

Відповідно до § 186 Кримінального кодексу особа, яка стверджує або поширює про іншу особу факт, що може зневажити її або принизити в очах громадськості, якщо цей факт не є доведеним, карається позбавленням волі на строк до одного року або штрафом, а якщо така її дія вчинена публічно, на зборах або шляхом поширення наклепницької інформації через документи, на звукових або зображувальних носіях, через засоби зберігання даних, в ілюстраціях або на інших носіях, а також за допомогою інформаційних або комунікаційних технологій, – карається позбавленням волі на строк до двох років або штрафом.

Згідно з § 187 Кримінального кодексу особа, яка, знаючи про протилежне, стверджує або поширює неправдиві відомості про іншу особу, що можуть зневажити її, принизити в очах громадськості або поставити під загрозу її репутацію, карається позбавленням волі на строк до двох років або штрафом, а якщо це було зроблено публічно, на зборах або шляхом поширення наклепницької інформації через документи, на звукових або зображувальних носіях, через засоби зберігання даних, в ілюстраціях або на інших носіях, а також

¹ Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>

² ECPRD Request 5110. Legislation on defamation. 31.05.2022. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/713255>

за допомогою інформаційних або комунікаційних технологій, – карається позбавленням волі на строк до п'яти років або штрафом.

Обидва зазначені вище правопорушення мають спільну рису: кримінальна відповідальність виключається, якщо стверджуваний факт про особу є правдивим (§ 190 Кримінального кодексу Німеччини)³. Як вбачається, відмінність між злочинами, передбаченими §§ 186, 187 Кримінального кодексу Німеччини, полягає у тому, що у разі вчинення злочину, передбаченого § 187, особа поширює про іншу особу наклепницьку інформацію, завідомо знаючи, що ця інформація неправдива.

Відповідно до § 188 Кримінального кодексу Німеччини потерпілою особою від наклепу є особа, яка здійснює політичну діяльність (аж до муніципального рівня). У цьому параграфі Кодексу зазначено, що за дії, передбачені § 186 Кримінального кодексу, вчинені щодо особи, яка здійснює політичну діяльність, передбачено кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років, а за дії, передбачені § 187 Кримінального кодексу – позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років.

§ 189 Кримінального кодексу Німеччини встановлена відповідальність за зневагу до пам'яті померлих – позбавлення волі на строк до двох років або штраф.

Поряд із кримінальним провадженням, потерпіла від наклепу особа може шляхом подання позову про заборону вимагати припинення поширення про неї наклепницької інформації відповідно до §§ 1004, 823 Цивільного кодексу (BGB)⁴ (негаторний або квазінегаторний позов про припинення)⁵.

Франція. Відповідно до статті R621-1 Кримінального кодексу⁶ непублічна дифамація (наклеп) щодо особи карається штрафом, передбаченим за правопорушення 1-го класу. Правдивість дифамаційних фактів може бути встановлена відповідно до законодавства про свободу преси.

У 2017 році була прийнята нова редакція статті R625-8 Кримінального кодексу, якою встановлено, що непублічна дифамація, вчинена щодо особи або групи осіб стосовно їхнього походження або приналежності чи неприналежності, справжньої чи уявної, до певної етнічної групи, нації, раси чи релігії, карається штрафом, передбаченим за правопорушення 5-го класу. Таке саме покарання передбачено за непублічну дифамацію, вчинену щодо особи або групи осіб через їхню стать, сексуальну орієнтацію або гендерну ідентичність, або інвалідність. Особи, визнані винуватими у вчиненні правопорушень, передбачених статтею R625-8 Кримінального кодексу, окрім штрафів, підлягають таким додатковим покаранням: 1) заборона володіти або носити зброю, що підлягає дозволу, строком до трьох років; 2) конфіскація однієї або декількох одиниць зброї, які

³ ECPRD Request 5110. Legislation on defamation. 31.05.2022. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/713255>

⁴ Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>

⁵ ECPRD Request 5110. Legislation on defamation. 31.05.2022. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/713255>

⁶ Code pénal. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/

належать засудженому або якими він вільно розпоряджається; 3) конфіскація речі, яка була використана або призначена для вчинення правопорушення, або речі, яка є його результатом; 4) громадські роботи строком від двадцяти до ста двадцяти годин; 5) обов'язок пройти, у разі необхідності за власний рахунок, курс громадянської освіти (стаття R625-8-2 Кримінального кодексу). Юридичні особи, визнані кримінально відповідальними за умовами, закріпленими статтею 121-2 Кримінального кодексу, за правопорушення, передбачені статтею R625-8 Кримінального кодексу, крім штрафу, визначеного статтею 131-41 Кримінального кодексу, підлягають покаранню у вигляді конфіскації речі, яка використовувалася або призначалася для вчинення правопорушення, або речі, яка є його результатом.

Слід звернути увагу на той факт, що Кримінальним кодексом передбачено кримінальну відповідальність за вчинення непублічної дифамації (наклепу). Непублічний наклеп стосується звинувачень, зроблених правопорушником потерпілому без присутності третіх осіб (наприклад, у SMS-повідомленні), або перед обмеженим колом однодумців, незалежно від того, чи присутня потерпіла особа. Усі свідки мають спільний зв'язок між собою. Цей зв'язок може бути професійним, особистим тощо. Однак, наклеп, висловлений між двома особами та спрямований на іншу особу, яка не присутня, та конфіденційно (наприклад, у приватному листі), не карається системою кримінального правосуддя. Наприклад, якщо працівник зводить наклеп на свого роботодавця в текстовому повідомленні іншому колезі⁷.

Натомість про публічний наклеп та відповідальність за такі дії йдеться у Законі про свободу преси⁸. Зокрема, статтею 32 цього Закону наклеп, вчинений щодо приватних осіб одним із засобів, зазначених у статті 23 цього ж Закону, карається штрафом у розмірі 12 000 євро. Дифамація, вчинена тими ж засобами щодо особи або групи осіб через їхнє походження або приналежність чи неприналежність до певної етнічної групи, нації, раси чи релігії, карається одним роком позбавлення волі та штрафом у розмірі 45 000 євро або лише одним із цих двох покарань.

Принагідно відзначимо, що у Франції наклеп часто здійснюється у кіберпросторі. Згідно із щорічним звітом Міністерства внутрішніх справ Франції про кіберзлочинність за 2024 рік правоохоронні органи зафіксували 278 703 правопорушення у кіберпросторі у 2023 році, що на 9 % більше порівняно з 2022 роком. Із цих правопорушень 34 % стосувалися кібератак на окремих осіб, зокрема онлайн-наклепу. Це зростання підкреслює масштаб проблеми та важливість посилення пильності щодо онлайн-зловживань⁹.

⁷ ECPRD Request 5110. Legislation on defamation. 31.05.2022. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/713255>

⁸ Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006070722>

⁹ Diffamation : tout ce qu'il faut savoir en 4 points. URL: <https://www.justifit.fr/b/guides/droit-penal/diffamation/?srsltid=AfmBOoqmqv3tWGnEMgIkKAtmD2t4zYDa5bAZMy4fayNCII-YHzEq3qVW>

Підсумовуючи, слід зазначити, що у Франції наклеп (як публічний, так і непублічний) є кримінальним злочином¹⁰.

Велика Британія. У Великій Британії дифамація (наклеп) є цивільним правопорушенням, яке регулюється нормами статутного права та загального права. Дифамація не є кримінальним правопорушенням. Основним законодавчим актом в Англії та Уельсі є Закон про дифамацію 2013 року¹¹. Оскільки питання регулювання дифамації у Великій Британії є децентралізованим, то Шотландія та Північна Ірландія мають окремі правила дифамації¹².

Італія. В Італії наклеп є злочином. Статтею 595 Кримінального кодексу¹³, яка має назву «Дифамація», встановлено, що будь-яка особа, яка, спілкуючись із кількома особами, ображає репутацію іншої особи, карається позбавленням волі на строк до одного року або штрафом у розмірі до десяти тисяч лір. Якщо наклеп полягає у приписуванні певного факту, покаранням є позбавлення волі на строк до двох років або штраф у розмірі до двадцяти тисяч лір. Якщо наклеп вчинено за допомогою преси або будь-яких інших засобів масової інформації, або в публічному документі, покаранням є позбавлення волі на строк від шести місяців до трьох років або штраф у розмірі не менше п'яти тисяч лір. Якщо наклеп вчинено щодо політичного, адміністративного або судового органу, або його представництва, або щодо колегіального органу влади, покарання посилюється.

Відповідно до статті 596 Кримінального кодексу особа, яка вчинила злочин, передбачений статтею 595 (дифамація), не має права доводити свою невинуватість шляхом доведення правдивості або загальновідомості факту, що приписується потерпілій особі. Однак, коли наклеп полягає у приписуванні конкретного факту, потерпіла особа та правопорушник можуть, за взаємною згодою, до винесення остаточного вироку, передати на розгляд присяжних питання про правдивість цього факту. Також, якщо наклеп полягає у приписуванні конкретного факту, доказування правдивості цього факту завжди допускається у кримінальному провадженні:

- 1) якщо потерпіла особа є державним службовцем і факт, який їй приписується, стосується виконання її службових обов'язків;
- 2) якщо за фактом, який приписується потерпілій особі, досі триває або розпочинається проти неї кримінальне провадження;
- 3) якщо потерпіла особа офіційно вимагає, щоб була встановлена істинність або неправдивість факту, який їй приписується.

Якщо правдивість факту доведена або якщо особа, якій приписується факт, за нього засуджена після приписування самого факту, особа, яка підозрювалася у вчиненні наклепу, не підлягає покаранню.

¹⁰ Diffamation : tout ce qu'il faut savoir en 4 points. URL: <https://www.justifit.fr/b/guides/droit-penal/diffamation/?srsltid=AfmBOoqmqv3tWGnEMgIkKAtd2t4zYDa5bAZMy4fayNCII-YHzEq3qVW>

¹¹ Defamation Act 2013. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/26/contents>

¹² ECPRD Request 5110. Legislation on defamation. 31.05.2022. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/713255>

¹³ Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398: Approvazione del testo definitivo del Codice Penale. (030U1398). URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1930-10-19;1398>

У статті 597 Кримінального кодексу зазначено, що кримінальне провадження через наклеп розпочинається за заявою потерпілої особи. Якщо ж потерпіла особа помирає до закінчення строку для подання відповідної заяви, або якщо йдеться про образу пам'яті померлого, то заяву про наклеп можуть подати найближчі родичі, усиновлювач або усиновлений.

Внаслідок вчинення клевети, така справа, поряд із розглядом її у кримінальному провадженні, розглядається й у порядку цивільного судочинства в контексті відшкодування збитків згідно з цивільним законодавством¹⁴.

Слід відзначити, що в Італії реформа законодавства про дифамацію давно назріла. Останніми роками практика склалася таким чином, що покарання у вигляді позбавлення волі за наклеп у засобах масової інформації оскаржувалося у ЄСПЛ та Конституційному суді Італії. Обидва суди постановили, що позбавлення волі за дифамацію у пресі є непропорційним порушенням права на свободу вираження поглядів¹⁵. Крім того, в Італії журналістів, які є фігурантами кримінального провадження про дифамацію у пресі, майже ніколи не засуджують до тюремного ув'язнення¹⁶.

Канада. Відповідно до статті 298 Кримінального кодексу¹⁷ наклеп – це інформація, опублікована без законних підстав або виправдання, яка може зашкодити репутації будь-якої особи, піддаючи її ненависті, презирству або насмішкам, або яка має на меті образити особу, про яку вона опублікована. Кримінальним кодексом встановлено, що кожна особа, яка публікує наклеп, знаючи, що така інформація є завідомо неправдивою, винувата у злочині, що карається ув'язненням на строк до п'яти років, або злочині, що карається в порядку спрощеного судочинства (стаття 300). Своєю чергою, якщо особа публікує клеветницькі висловлювання, вона є винуватою у злочині, що карається позбавленням волі на строк до двох років, або злочині, що карається в порядку спрощеного судочинства (стаття 301). Тобто різниця між зазначеними кримінальними діяннями полягає в усвідомленні чи неусвідомленні винуватою особою неправдивості клевети.

У статті 302 Кримінального кодексу йдеться про злочин, що полягає в публікації або погрозі опублікувати, або пропозиції утриматися від публікації або запобігти публікації клеветницької інформації, із наміром вимагати гроші від будь-якої особи, або спонукати особу надати або забезпечити іншій особі призначення або посаду, що приносить прибуток. Такі діяння караються позбавленням волі на строк до п'яти років, або в порядку спрощеного судочинства.

Разом із тим, як відмічають представники юридичних фірм, що спеціалізуються на захисті, зокрема, у кримінальних справах, у Канаді справи про наклеп найчастіше розглядаються в порядку цивільного судочинства, а не

¹⁴ Reato di diffamazione: cos'è e come è punito. URL: <https://www.studiolegaleadamo.it/reato-di-diffamazione-cosa-prevede-l-art-595-del-codice-penale>

¹⁵ Italia: una riforma sulla diffamazione a metà non proteggerà i giornalisti. URL: <https://www.article19.org/it/resources/italia-una-riforma-sulla-diffamazione-a-meta-non-proteggera-i-giornalisti/>

¹⁶ L'avv. Andrea Di Pietro, perché l'Italia deve depenalizzare la diffamazione. URL: <https://www.ossigeno.info/lavv-andrea-di-pietro-perche-litalia-deve-depenalizzare-la-diffamazione/>

¹⁷ Criminal Code (R.S.C., 1985, c. C-46). URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/>

кримінального. Канадські суди розглядали кримінальні справи про наклеп, пов'язані із: неправдивими звинуваченнями в сексуальному насильстві, зловмисними публікаціями в Інтернеті, цілеспрямованими кампаніями з переслідування тощо. Кримінальна відповідальність настає в обмежених і серйозних обставинах, таких як свідомо неправдивий наклеп, вчинений із прямим умислом, що заподіяло значної шкоди репутації¹⁸. Ключові відмінності між кримінально-правовими та цивільно-правовими аспектами регулювання наклепу наведено в *Табл. 1*.

Таблиця 1

Регулювання дифамації в цивільному та кримінальному законодавстві: ключові відмінності¹⁹

Аспект	За цивільним законодавством	За кримінальним законодавством
Мета	Компенсація та відновлення репутації	Покарання та стримування
Ініціатор відкриття провадження	Приватна особа	Держава (корона/прокуратура)
Санкції	Відшкодування збитків, судові заборони	Штрафи, позбавлення волі
Поширеність	Поширена	Рідкісна
Необхідність умислу	Не завжди	Завжди (особливо відповідно до статті 300 Кримінального кодексу)

Японія. В Японії наклеп криміналізовано. Відповідно до статті 230 Кримінального кодексу²⁰ діяння, що передбачає дискредитацію іншої особи через публічне поширення інформації про неї, незалежно від того, чи є така інформація правдивою, карається позбавленням волі на строк до 3 років або позбавленням волі на строк до 3 років, поєднаним із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, або штрафом у розмірі до 500 000 ієн (частина перша). При цьому особа, яка поширює дискредитаційну, утім правдиву, інформацію про померлу особу, не підлягає кримінальній відповідальності (частина друга).

Згідно зі статтею 230-2 Кримінального кодексу, якщо діяння, передбачене частиною першою статті 230 цього Кодексу, стосується публічного поширення наклепницької інформації, що становить суспільний інтерес, вчиненого виключно в інтересах суспільства, то правдивість такої інформації підлягає перевірці. Якщо поширена інформація виявиться правдивою, то особа не підлягає кримінальній відповідальності (частина перша). Те ж саме стосується й

¹⁸ Are Libel and Slander Crimes Under Canadian Law? URL: <https://www.masstsang.com/blog/post/are-libel-and-slander-crimes-under-canada-law/>

¹⁹ Are Libel and Slander Crimes Under Canadian Law? URL: <https://www.masstsang.com/blog/post/are-libel-and-slander-crimes-under-canada-law/>

²⁰ Penal Code (Act No. 45 of 1907). URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3581/en>

публічного поширення дискредитуючої (наклепницької) інформації стосовно державного службовця або кандидата на виборах: якщо така інформація виявиться правдивою, то особа не підлягає кримінальній відповідальності (частина третя).

Кримінальне провадження щодо наклепу відкривається лише за скаргою потерпілої особи (частина перша статті 232 Кримінального кодексу). Якщо потерпілою особою є Імператор, Імператриця, Велика Імператриця-вдова, Імператриця-вдова або Імператорський спадкоємець, то скаргу від їхнього імені подає Прем'єр-міністр. Якщо потерпілою особою є монарх або президент іноземної держави, то скаргу від їхнього імені подає представник цієї держави (частина друга статті 232 Кримінального кодексу).

Розглядаючи справи про наклеп, суди в Японії балансують між свободою слова та захистом репутації. Кримінальні покарання залежно від тяжкості варіюються від штрафів та умовних вироків до короткострокового позбавлення волі²¹. У контексті санкцій за наклеп, 10 лютого 2026 року Міністерство юстиції Японії прийняло рішення щодо недоцільності запровадження нових або посилення чинних кримінальних покарань за наклеп, вчинений через повідомлення у соціальних мережах²².

Принагідно відзначимо, що особа, стосовно якої було зведено наклеп, може подати цивільний позов на підставі делікту²³. Так, відповідно до статей 709 та 710 Цивільного кодексу Японії²⁴, що містяться в розділі V «Делікти», особа, яка навмисно або через необережність порушила права або охоронювані законом інтереси іншої особи, зобов'язана відшкодувати їй шкоду, що виникла в результаті цього, у тому числі шкоду, заподіяну репутації цієї особи.

Наразі в Японії все більше людей почали реагувати на наклепи щодо них в Інтернеті, використовуючи судові процедури для встановлення осіб, які вчинили це. Починаючи з жовтня 2022 року, потерпілі від наклепу особи мають можливість подавати до суду клопотання про видачу судового наказу операторам соціальних мереж та інтернет-провайдерам із метою розкриття осіб, які публікують наклепницькі повідомлення. Ця система спрощує, прискорює та здешевлює вжиття заходів проти наклепу. За попередніми даними Верховного суду, у 2024 році було подано 6779 заяв про видачу таких судових наказів, що на 70 % більше, ніж у попередньому році. Заявники можуть використовувати розкриття інформацію для вимагання компенсації або подання скарги про відкриття кримінального провадження проти осіб, які, як вони вважають, їх зганьбили (*Рис. 1*)²⁵.

²¹ Defamation And Insult Under Japanese Penal Code. URL: <https://www.lawgratis.com/blog-detail/defamation-and-insult-under-japanese-penal-code>

²² Stricter Penalties for Insults Not Needed Now: Govt. URL: <https://www.nippon.com/en/news/yj2026020901010/stricter-penalties-for-insults-not-needed-now-govt.html>

²³ Defamation Laws In Japan. URL: <https://kellywarnerlaw.com/japan-defamation-laws>

²⁴ Civil Code (Act No. 89 of 1896). URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3494/en>

²⁵ Fighting online defamation with the help of the court. URL: <https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/news/backstories/4043/>

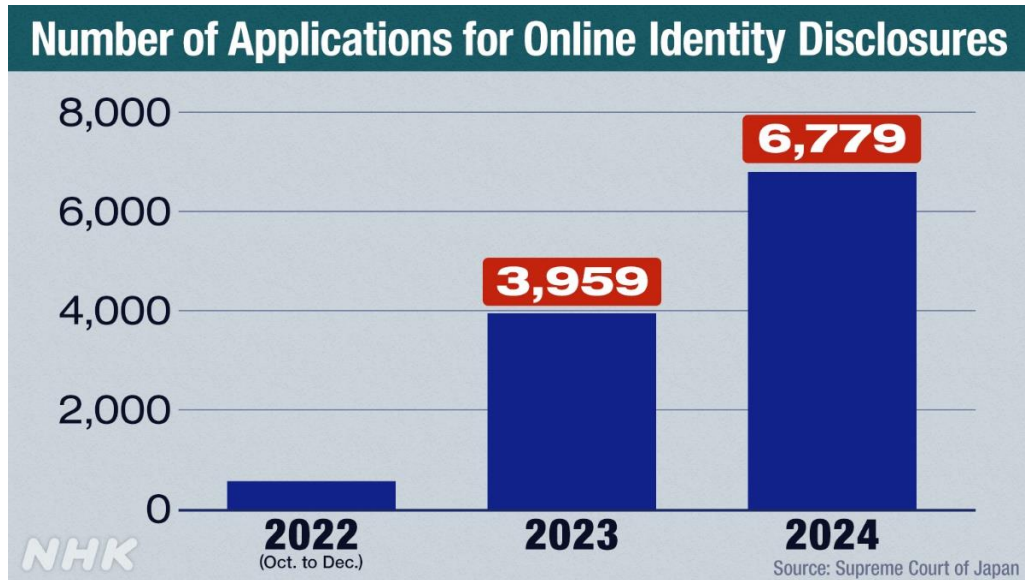

Рис. 1.

США. У США на федеральному рівні не існує законів, які б установлювали кримінальну відповідальність за дифамацію. При цьому в окремих штатах криміналізовано відповідальність за наклеп, але Верховний суд США обмежив застосування таких законів, установивши, що кримінальна відповідальність наставатиме за умови злого умислу особи, яка вчинила наклеп стосовно публічної особи, та заборонивши кримінальне переслідування за правдиві висловлювання. Багато з таких законів штатів були визнані неконституційними або ніколи не застосовувалися, навіть якщо вони не були скасовані, і отже, все ще залишаються частиною кримінального кодексу відповідного штату. Більше того, багато законів, які не були переглянуті судами штату на предмет конституційності, ймовірно, були б визнані неконституційними або їх значно обмежили в застосуванні²⁶.

Проаналізуємо законодавство окремих штатів, в яких за наклеп передбачена кримінальна відповідальність.

Штат Алабама. Відповідно до розділу 13А-11-160 Кодексу Алабами²⁷ будь-яка особа, яка опублікує наклеп на іншу особу, що може спровокувати порушення громадського порядку, карається штрафом, що не може перевищувати 500,00 доларів США, та ув'язненням в окружній в'язниці або громадськими роботами на користь округу, що не можуть перевищувати шести місяців.

Штат Айдахо. Відповідно до розділу 18-4801 Кодексу Айдахо²⁸ наклеп – це зловмисне дискредитування, виражене у письмовій, друкованій формі, за допомогою знаків, зображень тощо, що має на меті очорнити пам'ять про померлу особу або поставити під сумнів чесність, доброчесність чи репутацію живої особи, тим самим піддаючи її публічній зневазі. Розділ 18-4802 Кодексу

²⁶ Criminal Defamation Laws in North America. URL: <https://cpj.org/reports/2016/03/north-america/>

²⁷ Code of Alabama. URL: <https://alison.legislature.state.al.us/code-of-alabama>

²⁸ Idaho Code. URL: <https://law.justia.com/codes/idaho/2025/>

визначає покарання за наклеп: кожна особа, яка навмисно та зі злим наміром завдати шкоди іншій особі публікує або забезпечує публікацію будь-якого наклепу, карається штрафом, що не перевищує 5000 доларів США, або позбавленням волі у в'язниці округу на строк не більше шести місяців.

Штат Канзас. Згідно з розділом 21-6103 Статуту Канзасу²⁹ кримінально каране поширення неправдивої інформації – це:

(1) поширення будь-яким способом інформації, про яку особа, що її поширює, знає, що вона є неправдивою і може:

(А) викликати публічну ненависть, презирство або глузування щодо особи, про яку ця інформація поширена;

(В) позбавити таку особу переваг суспільної довіри та соціальної прийнятності; або

(С) принизити та очорнити пам'ять про померлу особу; або

(2) необережне створення, поширення або сприяння поширенню будь-яких неправдивих повідомлень, заяв або чуток з наміром зашкодити фінансовому становищу або репутації будь-якого банку, фінансової або ділової установи або фінансовому становищу будь-якої особи.

Штат Міннесота. Відповідно до розділу 609.765 Статуту Міннесоти³⁰ наклепом є будь-яка інформація, що піддає особу, групу, клас чи об'єднання ненависті, презирству, глузуванню, приниженню чи ганьбі в суспільстві, або завдає шкоди бізнесу чи професійній діяльності. Особа, яка свідомо поширює усно, письмово чи будь-якими іншими способами неправдиву та наклепницьку інформацію про іншу особу, винна у кримінальному злочині щодо наклепу та може бути засуджена до позбавлення волі на строк не більше 364 дні або до сплати штрафу не більше 3000 доларів США, або до обох таких видів покарання одразу. Утім, особа не підлягатиме кримінальній відповідальності, якщо:

(1) її повідомлення є абсолютно конфіденційним; або

(2) повідомлення містить обґрунтований коментар, зроблений добросовісно щодо осіб, які беруть участь у питаннях, що становлять суспільний інтерес; або

(3) повідомлення складається зі справедливого та правдивого звіту або справедливого викладу будь-якого судового, законодавчого чи іншого публічного чи офіційного провадження; або

(4) спілкування здійснюється між особами, кожна з яких має інтерес або обов'язок щодо предмета спілкування, і здійснюється з наміром сприяти такому інтересу або обов'язку.

Крім того, якщо особа поширює наклепницьку інформацію про іншу особу усно, то вона підлягатиме кримінальній відповідальності лише за наявності свідчень щонайменше двох інших осіб про те, що вони чули та зрозуміли усне повідомлення як наклепницьке.

²⁹ Kansas Statutes. URL: <https://ksrevisor.gov/ksa.html>

³⁰ Minnesota Statutes. URL: <https://www.revisor.mn.gov/statutes/>

Штат Монтана. Відповідно до § 45-8-212 Кодексу Монтани³¹ наклеп – це будь-яка інформація, що піддає особу, групу, клас чи об'єднання ненависті, презирству, глузуванню, приниженню чи ганьбі в суспільстві або завдає шкоди бізнесу чи професійній діяльності. Особа, яка свідомо поширює усно, письмово чи будь-якими іншими способами, включаючи електронне спілкування, наклепницьку інформацію про іншу особу без її згоди, вчиняє правопорушення, пов'язане з наклепом, і може бути засуджена до позбавлення волі на строк не більше 6 місяців у в'язниці округу або до штрафу не більше 500 доларів США, або до обох таких видів покарання одразу. Утім, особа не підлягатиме кримінальній відповідальності, якщо:

- (а) наклепницькі матеріали є правдивими;
- (b) повідомлення є абсолютно конфіденційним;
- (c) повідомлення містить обґрунтований коментар, зроблений добросовісно щодо осіб, які беруть участь у питаннях, що становлять суспільний інтерес;
- (d) повідомлення містить справедливе та правдиве повідомлення або справедливий виклад будь-яких судових, законодавчих чи інших публічних чи офіційних проваджень; або
- (e) спілкування здійснюється між особами, кожна з яких має інтерес або обов'язок щодо предмета спілкування, і здійснюється з метою сприяння цьому інтересу або виконанню обов'язку.

Якщо особа поширює наклепницьку інформацію про іншу особу усно, то вона підлягатиме кримінальній відповідальності лише за наявності свідчень щонайменше двох інших осіб про те, що вони чули та зрозуміли усне повідомлення як наклепницьке.

Принагідно відзначимо, що у *штаті Луїзіана* у 2021 році було скасовано §14:47 Статуту Луїзіани³², що передбачав кримінальну відповідальність за наклеп.

Польща. У Польщі наклеп є кримінально караним діянням. Відповідно до статті 212 Кримінального кодексу³³, яка міститься у розділі XXVII «Злочини проти честі та тілесної недоторканності», особа, яка звинувачує іншу особу, групу осіб, установу, юридичну особу або організаційну одиницю, що не має правосуб'єктності, у таких діях або властивостях, які можуть принизити її в очах громадськості або поставити під загрозу втрату довіри, необхідної для даної посади, професії або виду діяльності, підлягає штрафу або покаранню у вигляді обмеження волі (§ 1). Якщо особа вчиняє діяння, визначене в § 1 цієї статті, за допомогою засобів масової інформації, вона підлягає штрафу, покаранню у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на строк до одного року (§ 2). У разі засудження особи за злочин, визначений у § 1 або § 2 цієї статті, суд може призначити штраф на користь потерпілої особи, Польського Червоного Хреста або на іншу соціальну мету, вказану потерпілою особою (§ 3). Переслідування за

³¹ Montana Code Annotated. URL: <https://law.justia.com/codes/montana/2024/>

³² Louisiana Laws Revised Statutes. URL: <https://law.justia.com/codes/louisiana/revised-statutes/>

³³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>

злочин, зазначений у § 1 або § 2 цієї статті, здійснюється за принципом приватного обвинувачення (§ 4).

Стаття 213 Кримінального кодексу стосується виключення незаконності наклепу. Так, згідно з § 1 не є злочином, визначеним у § 1 статті 212 Кримінального кодексу, якщо звинувачення, висунуте неpubлічно (приватно), є правдивим. Також відповідно до § 2 статті 213 злочин, визначений у § 1 або § 2 статті 212 Кримінального кодексу, не вважається вчиненим особою, яка публічно висуває або поширює правдиве звинувачення щодо поведінки особи, яка обіймає публічну посаду, або служить захисту законних суспільних інтересів. Якщо звинувачення стосується приватного або сімейного життя, доказування його правдивості може проводитися лише тоді, коли звинувачення має на меті запобігти загрози життю чи здоров'ю людини або деморалізації неповнолітнього. Статтею 215 Кримінального кодексу встановлено, що на вимогу потерпілої особи суд постановляє оприлюднити вирок у справі про наклеп.

На думку експертів, криміналізація дифамації в Польщі суперечить визнаним міжнародним стандартам (рішенням Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та рекомендаціям Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) та Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). Ідеться про положення § 2 статті 212 Кримінального кодексу, згідно з якими польським журналістам загрожує до року позбавлення волі за відповідні діяння. Навіть присуджений невеликий штраф робить засудженого журналіста злочинцем, внесеним до офіційного реєстру разом із вбивцями та злодіями. Наголошується, що практика ЄСПЛ щодо дифамації є однозначною: слова не можуть каратися позбавленням волі, оскільки сама погроза позбавлення волі може створити так званий ефект стримування – залякування видавців та журналістів, їхніх інформаторів та інших громадян³⁴.

Для прикладу експерти зазначають, що в Польщі мають місце випадки, коли до ЄСПЛ подається скарга на польський обвинувальний вирок за дифамацію, при цьому польський уряд негайно визнає порушення Європейської конвенції з прав людини, надіславши так звану односторонню декларацію. Після цього ЄСПЛ виносить рішення про вилучення справи з реєстру. Як правило, польський уряд має виплатити компенсацію особі, чиї права порушено³⁵. Таким чином, експерти вважають, що Польща повинна декриміналізувати наклеп та розглядати такі справи в порядку цивільного судочинства³⁶.

³⁴ Kryminalizacja zniesławienia w Polsce jest sprzeczna ze standardami międzynarodowymi. URL: https://www.press.pl/tresc/74102,kryminalizacja-znieslawienia-w-polsce-jest-sprzeczna-ze-standardami-miedzynarodowymi_-eksperci_-zniesc-art_-212-kk#:~:text=%20Kryminalizacja%20znieslawienia%20w%20Polsce%20jest,nawet%20do%20roku%20pozbawienia%20wolności.

³⁵ Kryminalizacja zniesławienia w Polsce jest sprzeczna ze standardami międzynarodowymi. URL: https://www.press.pl/tresc/74102,kryminalizacja-znieslawienia-w-polsce-jest-sprzeczna-ze-standardami-miedzynarodowymi_-eksperci_-zniesc-art_-212-kk#:~:text=%20Kryminalizacja%20znieslawienia%20w%20Polsce%20jest,nawet%20do%20roku%20pozbawienia%20wolności.

³⁶ Pełna dekryminalizacja zniesławienia niezbędna dla ochrony przed SLAPP-ami. Apel mediów i organizacji społecznych. URL: <https://hfhf.pl/aktualnosci/pełna-dekryminalizacja-znieslawienia-apel>

Висновки

Наклеп як діяння, за яке передбачалася кримінальна відповідальність, було декриміналізовано в Україні із прийняттям у 2001 році нового Кримінального кодексу України. Наразі відносини, що стосуються поширення недостовірної інформації про особу, регулюються нормами Цивільного кодексу України. Хоча відзначимо, що Цивільний кодекс України не оперує поняттям «наклеп».

У цьому контексті слушним вбачається дослідження закордонного досвіду законодавчого регулювання питань, що стосуються криміналізації клевети. Проведений аналіз відповідного законодавства держав G 7 (Німеччини, Франції, Великої Британії, Італії, Канади, Японії, США), а також Польщі щодо криміналізації клевети засвідчив, що майже в усіх із них клевет є кримінально караним діянням. Лише у Великій Британії клевет є цивільним правопорушенням. У США кримінальна відповідальність за клевет визначається на рівні законодавчих актів окремих штатів. Натомість на федеральному рівні не існує законів, які б установлювали кримінальну відповідальність за клевет. Багато законів штатів США у частині встановлення кримінальної відповідальності за клевет були визнані неконституційними або ніколи не застосовувалися, навіть якщо вони не були скасовані.

Слід відзначити, що в проаналізованих державах кримінальна відповідальність за клевет настає за умови, що поширена про іншу особу клеветницька інформація є неправдивою. Правдивість же поширеної інформації виключає кримінальну відповідальність і про це прямо зазначено у кримінальних кодексах (*Німеччина, Польща, Італія, Канада, Японія*). При цьому в США заборону на переслідування за правдиві висловлювання встановив Верховний суд США.

Посилення кримінальної відповідальності залежить:

- від того, чи завідомо знала особа, яка поширила клеветницьку інформацію, про її неправдивість (*Німеччина, Канада*);
- від того, чи потерпілою є особа, яка здійснює політичну діяльність (*Німеччина, Італія*);
- від того, чи поширено клеветницьку інформацію через медіа (*Польща, Італія*);

Види кримінальної відповідальності, що можуть застосовуватися за вчинення клевети:

- позбавлення волі на певний строк (*Німеччина, Франція, Польща, Італія, Канада, Японія, США*);
- обмеження волі на певний строк (*Польща*);
- штраф (*Німеччина, Франція, Польща, Італія, Японія, США*);
- громадські роботи (*США*).

У Франції поряд з основним видом кримінальної відповідальності встановлено також додаткові покарання: 1) заборона володіти або носити зброю, що підлягає дозволу, строком до трьох років; 2) конфіскація однієї або декількох одиниць зброї, які належать засудженому або якими він вільно розпоряджається; 3) конфіскація речі, яка була використана або призначена для вчинення

правопорушення, або речі, яка є його результатом; 4) громадські роботи строком від двадцяти до ста двадцяти годин; 5) обов'язок пройти, у разі необхідності за власний рахунок, курс громадянської освіти.

В Японії додатковим до основного покарання є позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Слід відзначити, що в проаналізованих державах відшкодування шкоди, завданої внаслідок поширення про особу недостовірної інформації (наклепу), здійснюється також у рамках цивільного законодавства. При цьому в Канаді справи про наклеп найчастіше розглядаються у порядку цивільного, а не кримінального судочинства.

Разом із тим, не дивлячись на те, що в проаналізованих державах за наклеп передбачена кримінальна відповідальність, питання декриміналізації наклепу також гостро стоїть. На думку експертів Польщі, Італії, криміналізація наклепу суперечить визнаним міжнародним стандартам (рішенням ЄСПЛ і рекомендаціям Ради Європи, ОБСЄ та ООН), зокрема коли йдеться про застосування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

При підготовці матеріалів було використано інформацію із бази ECPRD. Відповідні матеріали не призначені для використання у власних наукових дослідженнях.